

Murádin László

## Szépen magyarul

Aki szépen beszél magyarul, az tiszteletben tartja a magyar nyelv nyelvtani, szerkezeti szabályait, a hangképzést, hangsúly és hanglejtés sajátosságait, szókincse és stíusa a beszédhelyzetnek megfelelő. Arra törekszik, hogy nyelvhasználata az irodalmi nyelv képviselte nyelvi eszményt minél inkább megközelítse. Nem kell bizonygatnom, hogy az egységes nemzeti nyelv, ennek beszélt és írott változata, a köz- és irodalmi nyelv képviseli azt a nyelvi eszményt, amelyet a nyelvközösség tagjai saját nyelvgyakorlatukban követendő mintának tartanak. Szabályainak összessége alkotja a nyelvi normát. Ez a viszonylag egységes nyelvrendszer önmagában ha nem is teljesen zárt, de mégis körülhatárolható és régtől fogva szerves egységet alkotó nyelvtípus lett a magasabb igényű nyelvi törekvések céljává és eszközüvé.

### 1.

A nyelvművelés célja éppen az, hogy a nyelvi közösség tagjait ennek az egységes, nyelvi eszményként számon tartott nyelvváltozatnak, az irodalmi nyelv szabályainak elsajátítására, helyes használatára buzdítsa. A nyelvművelés tehát nemcsak nyelvvédelem, elsősorban nem a nyelvi hibák, vétségek kimutatása, tiltó szabályok felállítására, hanem az anyanyelvi műveltség emelése, az anyanyelvi öntudat ébrentartása. A hangsúly az anyanyelv szellemének az elsajátításán van. A nyelvileg művelt ember nem csupán így vagy úgy, jól-rosszul megérteti magát, hanem a nyelvet, gondolatoikat, érzéseket, hangulatokat híven tolmácsoló hangszernek tekinti.

Nemcsak a nyelvtudomány gondja ez, hanem az irodalomé is. Ez a gond irodalmi programokban többször is megfogalmazódott: a nyelv — kivált az irodalmi nyelv — nem pusztán hírközlő eszköz, hanem valamely történetileg kialakult etnikai közösség sajátos szellemiségének kifejlődése, lelki alkatának örök tükré; ezért a nemzeti nyelv fejlesztése, féltő ápolása és szenvedélyes pallérozása a legszebb írói feladat.

Mint ismeretes, nemzetiségi körülményeink között a magyar nyelvhasználat két szinten aktív: a legalsón, a családi nyelvhasználat szintjén, és a legfelsőn, az irodalom, a közírás, a rádió és a televízió adásainak szintjén. Ami közben van, az — több-kevesebb kivételt nem számítva — nem magyar nyelven folyik. Ezért a

---

---

közélet, a foglalkozások, a szakma területein, kétnyelvű környezetben — mindenhol a világon — nyelvi kölcsönhatások lépnek fel, főleg mint más nyelvből átvett és használt szavak vagy mint tükörfelfejezések. A nemzetiségi közösségek nyelvében ezek mint hibák, nyelvi vétségek jelentkeznek. Ezzel az alsóbb szintű nyelvállapottal szemben az irodalom és az irodalmi nyelv a nyelvi eszményt, az anyanyelvi normát jelenti és kell hogy jelentse. A köznapi ember nyelvi műveltségének kell az irodalmi nyelvi eszmény felé haladnia, nem pedig fordítva, nem az irodalmi nyelvnek kell az olykor hibás közbeszéd nyelvi szintjéhez igazodnia.

A nyelvi felemelkedésnek, a kifejezésbeli gazdagodásnak, esztétikai igényességnek, a stílusbeli változatosságra törekvésnek ily módon az írók és a közírók a letéteményesei. Nagy felelősség! A szépírói és egyben nyelvművelő tevékenység összefonódik a nyelv és az irodalom történetében. Ez a szoros kapcsolat, a XVI. századtól máig, egyhuzamban tart. Sylvester János, Szenczi Molnár, Baróti Szabó, Révai, Versegly, Kazinczy, Csokonai, Vörösmarty, Czuczor, Arany, Kosztolányi, Illyés, Szabédi, Sütő András nevét igazán csak példaképpen kell említenünk, annyian sorakoznak fel a nagyon tudatosan vállalt és végzett kettős tevékenység megtestesítőjeként. És ekkor még nem is szóltunk azoknak a szépíróknak a végtelen soráról, akik nem foglalkoztak ugyan nyelvi, nyelvészeti problémákkal, de annál többet tettek műveiken keresztül nyelvünk kiművelése, további fejlesztése érdekében.

Érdemes-e mégis romló köznyelvünket hánytorgatnunk? Nemcsak érdemes, hanem szükséges is. Természetesen nem annak érdekében, hogy gyakorlati „nyelvjavító” cikkekben, a nyelvhasználat helytelenségeit hangsúlyozva, éppen a helytelennek ítélt nyelvi formák terjesztéséhez járuljunk hozzá. Igazi nyelvészeti feladat lenne a spontán beszédanyag rögzítésével felmérni a városi lakosság különböző rétegeinek nyelvállapotát. Ennek ismeretében lehet csak árnyaltan leírni, elemezni beszélt nyelvváltozatainkat, lehet csak megállapítani romlásának, sekélyesedésének okait, és csakis így lehet javításának, a nyelvi eszmény felé való közelítésének bonyolult feladatát kitűzni is. A nyelvművelés végső soron ugyanis társadalmi kérdés. Beletartozik az anyanyelvű iskolai oktatás, a köz- és művelődési élet lehetősége és gyakorlása, a magyar nyelvű napisajtó, a rádió és televízió, az irodalom hatékonysága, egyszóval azoknak a forrásoknak az irányítása, ahonnan a társadalom tagjai anyanyelvi ismereteiket merítik. Egy-egy tudományépítőszerző, a nyelv lehetőségeit felvillantó, a hibákra figyelő nyelvművelésírás csak parányi része a nyelvművelés összetett kérdéskörének.

## 2.

Az erdélyi magyar nyelvművelés ma már küzdelem: küzdelem nyelvünk fokozatos elrománosodása, elrománosítása ellen, küzdelem a magyar nyelvért, a magyar nyelv megőrzéséért. Egyik oldalon ott áll a magyar közösség, mely természetes módon küzd mind nemzeti öntudatának, mind anyanyelvének megtartásá-

---

---

ért, a másik oldalon ott áll a hatalom, amely mindent megtett és megtesz az egységes nemzeti állameszmény érdekében a nemzetiségek, elsősorban a jelentős magyar kisebbség elsorvasztásáért, elrománosításáért. S szomorúan be kell vallanunk: az elmúlt 90 esztendő alatt újabb és újabb hadállásokat veszítettünk. Igaz, e tekintetben ma még óriási különbség van az egy tömbben élő magyarság, például a székelység, a bihari és a Szatmár vidéki magyarság és szórványmagyarság nyelvállapota között; nagy a különbség az ugyan még nyelvjárást beszélő, de zártabb falusi közösség és a románsággal keverten élő városi lakosság nyelvállapota között.

Ahány nyelv, annyi ember — szoktuk mondani azokra, akik saját anyanyelvükön kívül más nyelveket, s nemcsak valamely világnyelv egyikét, hanem a környezetükben élő népek nyelvének valamelyikét is beszélik. Amilyen dicséretes dolog a kétnyelvűség, a többnyelvűség, épp annyira megrovandó az idegen nyelvű környezetben élők beszédében jelentkező kevertnyelvűség. Ha a kevertnyelvűség, a román nyelvi hatás felerősödésének okait vizsgáljuk, akkor elsősorban arra a történelmi, társadalmi állapotra kell utalnunk, melynek következtében mind a falusi szórványmagyarság, mind a városi magyar lakosság a románsággal keverten, a románsággal szemben ma már kisebbségben él. Az egyének egyre kevesebb alkalma nyílik, kilépve a családi körből, hogy anyanyelvén is megszólaljon. S aki egyre kevesebbet beszél magyarul, nincs hol anyanyelvét gyakorolnia, nem csak kétnyelvű, hanem kevert nyelvű lesz, családi, baráti körben is egyre több román szót, kifejezést használ.

Mondhatnók: ez a mai demográfiai helyzet következménye. Igen ám, csak-hogy a hatalom azt elmúlt 90 év folyamán a demográfiai helyzet megváltoztatása, a román anyanyelvű lakosság túlsúlya érdekében mindent megtett és megtesz. Utalhatunk arra a közismert tényre, hogy az erdélyi magyar lakosság számaránya a hajdani 31 százalékról 20-22 százalékra esett vissza. Mégpedig nem a természetes szaporodás különbsége, hanem a Kárpátokon túli román lakosság masszív betelepítése következtében. A románság betelepítése az ókirályságból éppen a magyarlakta vidékekre, a magyar többségű erdélyi városokba történt, mára már — a székely városok kivételével — minden erdélyi város (Szatmárnémeti, Nagyvárad, Kolozsvár stb.) lakosságának többsége román. Az idők folyamán a „keveredtség” fokozása egyre finomodott. Gondoljunk csak arra, hogy nemcsak az önálló magyar iskolákat igyekeztek megszüntetni, s vegyes iskolákat létrehozni, ahol a tanítási órák kivételével minden román nyelven folyik, de kitalálták a vegyes osztályokat is, ahol a társaság nyelve románra kényszerül. Ezt érvényesítették a közhivatalokban is. Elég továbbá megemlítenünk, hogy a téeszekbe szerveződött falvakat is úgy csoportosították, hogy lehetőleg ne két színmagyar falu kerüljön egy téeszbe, hanem valamely más, szintén szomszédos román ajkú faluval kerüljön egy csoportba. Elmondhatok egy személyes tapasztalatot is. Kolozsvár Györgyfalvi lakótelepén 11 négy- és tízeleteres tömbházában a magyar családokat kerestem fel. Ezekben a tömbházakban nem volt olyan szint, olyan emelet,

---

---

ahol a négy lakásban mind magyarok laktak volna. Az elosztás így történhetett: vagy négy román, vagy egy magyar és három román, két-két magyar és román család. Az elosztás nem volt véletlen, hanem tudatos telepítés következménye. Mindez azért, hogy kilépve a lakás ajtaján, a szomszédokkal is románul kelljen beszélni. Szükséges volt mindezeket előrebocsátanunk, hogy rátérhessünk a nyelv különböző szintjeihez kapcsolódó nyelvhelyességi kérdésekre, olykor éppen a kétnyelvűség következményeire.

## 3.

Említettük: az beszél szépen magyarul, akinek helyes a kiejtése, a hangképzése, mondatainak hangsúlya, hanglejtése. Ide tartozik a beszéd irama, gyorsasága is. A beszéd gyorsasága — tudjuk — népenként, nyelvenként változik. Nem nehéz megfigyelni, hogy a franciák, románok, görögök általában sokkal gyorsabban beszélnek, mint a magyarok, oroszok. De a beszéd az egyazon nyelvet beszélő emberek ajkán sem pereg egyforma gyorsasággal. Vannak gyors, szapora, vannak vontatottabb, lassúbb beszédű emberek. Ilyenkor az egyéni adottságok is meghatározzák a beszédírány gyorsaságát. Az élénkebb vérmérsékletű ember a gondolatait gyorsabban fűzi egymásba, beszédíránya is gyorsabb, a nyugodtabb ember beszéde tempósabb, lassúbb.

Az eltérő nyelvcsaládbeli sajátosságokon meg az eltérő egyéni adottságokon túl a beszédírány gyorsaságát a mondanivaló súlya meg a beszéd helyzete is meghatározza. A különféle érzelmek, mint például az öröm, a bánat, feszültség, harag vagy a csodálkozás, de ugyanúgy az ünnepélyes alkalom, a fesztelen társalgás más és más beszédírány használatára készíteti az illetőt. Tegyük fel a kérdést: milyennek kell lennie a beszéd iramának, a helyes kiejtésnek? Elemi követelmény az egyes hangok tiszta ejtése, világos képzése, minőségük és mennyiségük — a hosszúság és rövidség — pontos megkülönböztetése.

A tiszta hangképzést mostanában kikezdi az egyre jobban terjedő gyors, hadaró beszéd. Ezzel együtt jár, hogy a magánhangzók időtartama, a hosszúság és rövidség megkülönböztetése ellen igen sokan vétenek. A magyar hangrendszer elkülöníti a hosszú és a rövid hangok csoportját. Fontos sajátosság, hiszen a hosszúságnak és rövidségnek értelemmegkülönböztető szerepe van. Nem mindegy, ha azt mondom: valaki *őrült* (bolond) vagy *örült* (örvendett). A román nyelvben nincsenek hosszú és rövid hangok. Ennek következtében a kétnyelvűség felerősíti a nyelvünkben amúgy is meglévő rövidítési tendenciát. Közép-Erdély (a mezőségi magyarság, s az itt lévő városok, Kolozsvár, Marosvásárhely, Dés, Szamosújvár) lakosságának beszédében legbántóbb a hosszú és rövid magánhangzók közötti különbség fokozatos megszűnése: *nyelvművelő, kérdés, rendőrség, megcsokol, hős, házból, löttek* stb.

A röviden ejtett hangok következtében megszűnik nyelvünk természetes dallama, hanglejtése is. A hangsúlyról érdemes néhány további szót ejtenünk.

A magyar beszédben bármely szó lehet hangsúlyos vagy hangsúlytalan, tehát a hangsúly nem szerves alkotórésze a szónak (eltérően más nyelvektől, amelyekben a hangsúlynak értelemmegkülönböztető szerepe lehet, mint pl. a románban, olaszban, oroszban). A magyarban a szó hangsúlyának csak a helye van megszabva: ha valamely szó hangsúlyossá válik a beszédben, ezt a hangsúlyt az első szótagján kapja. Hogy melyik szó hangsúlyos, azt a mondathangsúly határozza meg. Ezen túlmenően meg kell említenünk, hogy a hangsúly és a hosszúság egymástól független. E sajátosságoktól eltérően a románban nincs mondathangsúly, minden szó valamelyik szótagja — hogy melyik, azt a szó értelme határozza meg — hangsúlyos. A hangsúlyos szótag magánhangzója egy kissé meg is nyúlik. A kétnyelvűség következtében a román nyelvnek e sajátok ejtismódját viszik át a magyarra is. Beszédünkben nincs mondathangsúly, csak az első szótagra, minden szó első szótagjára eső szóhangsúly. Az ilyen személy beszéde, kiejtése elszomorító. Annyira hasonlít a románhoz, hogy minden magánhangzót röviden ejt, a hangsúlyos szótagot kissé megnyújtja (*öröm, tömeg, vidék, Bóriska*) ott is, ahol a magyarban a rövid ejtés szabályszerű. Az ilyen, már-már idegenszerű „magyar beszéd” valami furcsa dallamtalan, egyhangúan pattogó hanglejtést produkál.

Romló kiejtésünkön aligha lehet nyelvművelő „írásokkal” segíteni. Azokra a forrásokra kellene jobban figyelni, ahonnan a jó kiejtés tanulni lehetne. Arra, hogy a tanárok beszéde a katedrán, a papságé a templomban a bemondóé, a riporteré a rádióban és televízióban, az előadó beszéde művelődési otthonokban kifogástalan legyen. Ettől még sajnos igen távol vagyunk.

#### 4.

Azt sem kell különösen bizonygatnunk, hogy az beszél szépen magyarul, aki szókincsünk gazdag tárházából mindig ki tudja választani a legmegfelelőbbet. És senki sem beszél szépen a nyelvet, ha egy másik nyelv szavait keveri a mondataiba, ha — esetünkben — a magyar beszédben fölösleges, a magyar nyelv számára idegen román szavak, a román nyelv szerkezetét magán viselő, románból fordított tükörfeljezések bukkannak fel. Ha például nem *tasakba*, hanem *pungába* ömlesztjük a cukrot, ha autónkkal nem közvetlenül a *szegélykő*, vagy *járdaszél*, hanem a *bordura* mellett állunk meg, ha a beteg gyereket nem az *orvosi rendelőbe*, hanem a *diszpenzáriba* visszük, ha nem a *fecskendő*t, hanem a *szíringát* főzik ki, ha nem *bérletet* veszünk az útvonalra, hanem *abonamentet*, ha a pénztárnál nem *számlával* fizetünk, hanem *bonnal*... s a sort folytathatnók a román szavak tömegével. A román nyelvi nyomás alól sajnos nemcsak az ipar munkásság, a kereskedő- és iparosréteg, de még az értelmiség sem nagyon tudja kivonni magát. Tanárnők beszélgetéséből jegyeztem fel, hogy az egyikük ősztől *kerésába* viszi a gyereket, hogy ha sikerül neki a városban helyet, tanári állást találni, megszűnik végre a mindennapi *navéta*, mert eddig ugyanis a vidéki iskolában *szuplinitorként* tanított, most talán sikerül *tituláris* álláshoz jutnia. Sikerül talán esténként még olvasni is,

---

---

hiszen már túl van a *definitív* vizsgán, de már a fizetés szempontjából is érdemes letenni a *grádvizsgákat*, ne csak másoknak legyen meg a *grádja*. Holnap felmegy az *inspektorátusra* — mondja —, hogy kivegye a *dovádat a régiségről*... Természetesen nem nehéz példát idéznünk tükörkifejezésekre sem; ilyen a már említett szolgálati idő, munkaviszony jelentésű régiség, mely a román *vechime* tükörfordítása, a rendreutasít, helyrerak, ráncba szed jelentésű *pontra tesz*, a román *a pune la punct* megfelelője, továbbá *adok egy telefont, vesznek egy taxit*, mint a román *îți dau un telefon*, vagy *am laut un taxi* szó szerinti fordítása.

Az alábbi példában érdemes megfigyelnünk a tükörfordítások szinte „észrevétlen” beszüremkedését nyelvünkbe.

Régi szavunk, fontos szavunk a *csinál*. Nélkülözhetetlen szó, sűrűn előfordul beszédünkben. Nem csinálunk azonban titkot belőle, hogy sokszor kifejezőbb, színesebb szavakkal helyettesíthetjük. Az *embert csinál belőle* helyett szebb, ha ezt mondjuk: *embert farag belőle*, továbbá *bolondot csinál valakiből* helyett *bolonddá tesz valakit, rászéd, becsap valakit, bolondot űz valakiből* stb. Ha csupán ennyi, csupán stilisztikai kifogásunk lenne a *csinál* használatával kapcsolatosan, akkor a kérdés romló köznyelvünk súlyosabb hibáinak viszonylatában szinte szót sem érdemelne. Ám a *csinál* igével alkotott terpeszkedő kifejezések növekvő száma már nem a szép stílust, hanem a helyes magyar beszédet rombolja. Ennek legfőbb oka az, hogy a *csinál* szinte már a „mindenes” szerepét tölti be nyelvünkben. Vannak, akik a mindennapi nyelvhasználatban terveket *csinálnak*, felfedezést *csinálnak*. Van, aki nem *befüstöl*, *tréfálkozik*, *lármázik*, hanem *füstöt csinál*, *tréfát csinál*, *lármát csinál* stb.

A *csinál* ige terjedésében része van újabban a román *a face* igével alkotott szerkezetek hatásának. E szerkezet a románban a nyelv szellemének tökéletesen megfelel, de a magyarban igeképzők vagy más igék töltik be ezt a szerepet. A román így mondja például: *a face o casă*, a magyar házat épít (nem csinál), *a face foc: tüzet gyújt* vagy *rak, gerjeszt*, *a face burtă: pocakot ereszt*; *a face gripă: meghűl* vagy *náthás lesz*, *a face temperatură: belázasodik, lázas lesz*; *a face infarct: infarktust kap, infarktus éri* stb. Ennek következtében nem beszél szépen magyarul az, aki házat csinál, tüzet csinál, hasat csinál, de kimondottan rosszul, helytelenül beszél az, aki gripát csinál, infarktust csinál... ennek értelmében rosszul beszél, román tükörfordítással él, aki így kérdez: Hány kilométert csináltál (tettél meg) óránként? Akik bizony a kelletténél több kilométert csinálnak, azok forgalmi balesetet is csinálnak, az illetőnek az elfogyasztott szeszes ital rosszat csinál (megártott, rosszat tett). Olykor hallom, hogy közös ismerősünk házasságot csinál (házasságot köt, házasságra lép, megházasodik).

## 5.

Egyre inkább felüti a fejét a hiányos nyelvismeret, az anyanyelv nem teljes értékű birtoklása. Még a művelt, olvasott értelmiségi réteg körében is el-elhangzik a kérdés: hogy mondják ezt magyarul? Érthető, hiszen a hivatalos nyomtatványo-

kon, a kirakat árcéduláin csak a román kifejezést, elnevezést találja a hivatalnok, a vásárló. Ha a hivatalnok a nyomtatványon azt látja: stat de plata, regim special, fişa de calcul, factură, chitanţă, parcurs, akkor azt abban a formában emlegeti, és nemigen gondolkozik azon, mi is lehet a magyar megfelelője (bérjegyzék vagy fizetési lista, zárolt nyomtatvány, bérelszámoló lap, számla, nyugta, menet- és fuvarlevél). Sokszor azonban még nem is valami modern technikai eszköz, felszerelés megnevezéséről van szó, hanem mindennapi tárgyról, fogalomról. Hogy például: mi a neve a *plonjon*-nak? (Nem plonzson, hanem *merülőforraló*). Hogy mondják a postahivatalban annak, hogy *taxainversă*? (ez természetesen *R-hívás*, *R-beszélgetés*). Mi lehet a magyar neve a női cipőbe bújtatott *tălpici*-nek? (Vajon hányan tudják Erdély-szerte, hogy a neve: *titokszokni*). Nekem a konferenciára kellett járnom, hogy megtudjam, az *ecuson* neve: *kitűző*. Sok esetben a román megnevezéssel szemben a magyar nemzetiségű egyén nem a román kifejezést használja ugyan, hiszen igyekszik magyarul helyesen beszélni, hanem a kifejezést értelmezi, magyarul körülírja, noha a magyarországi köznyelvben megvan rá a megfelelő szakkifejezés. Útjelző táblán olvassa románul az erdélyi polgár, hogy *sens interzis cu exceptia...*s mondja is magyarul, hogy *behajtani tilos, bizonyos kivételekkel...* Aztán Budapesten tapasztalja, hogy ez nem más, mint *célforgalom*. Vagy tükörfordításként keletkezik nyelvileg nem kifogásolható kifejezés, de mégis helytelen, mert más, nem azonos a magyarországi kifejezéssel, de mégis áll az egységes magyar nyelv követelményeivel. Ilyen például a *piese de schimb* megfelelő *cserealkatrész*, szemben a magyarországi *pótalkatrész*szel. Vagy a román *transport în comun*-nak megfelelő *közszállítás*, szemben a magyarországi *tömegközlekedés* kifejezéssel.

A fenti értelmében elengedhetetlenül fontos az anyanyelvi műveltség emelése, az anyanyelvi öntudat ébrentartása. Ki kell fejleszteni az anyanyelv iránti folytonos érdeklődést, elsősorban azok körében, akiknek hivatása a szép magyar beszéd, akik közvetítik az anyanyelven való — s benne az anyanyelvi — ismereteket. Tudatosítanunk kell mindenkiben, hogy önazonosságunk egyik fontos, talán legfontosabb ismérve a nyelv. „Az a tény — írja Kosztolányi Dezső —, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható. Nem külsőséges valami, mint a kabátom, még olyan sem, mint a testem. Fontosabb annál is, hogy magas vagyok-e vagy alacsony, erős-e vagy gyöngé. Mélyen bennem van, a vérem csöppjeiben, idegeim dúcában, metafizikai rejtélyként. Ebben az egyedülvaló életben csak így nyilatkozhatok meg igazán. Naponta sokszor gondolok erre. Éppen annyiszor, mint arra, hogy születtem, élek és meghalok.”

---

---

Málnási Ferenc

# Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében

## III.

### **Anyanyelvoktatásunk az önálló Erdélyi Fejedelemség idején (1526–1713), az erdélyi fejedelmek és egyházak oktatási-iskolai rendszerébe tagoltan**

#### I.

Magyarország trónjára a mohácsi csatavesztés után a Habsburgok kerültek. 1272-től ültek a Német-Római Szent Birodalom trónján, egészen a felbomlásáig, 1806-ig. Magyarország sohasem tagolódott be a birodalomba, de a Magyar Királyság alárendelődött a sokkal gazdagabb és konszolidáltabb nyugati birodalomrészek törekvéseinek. Az egységes magyar államterület 1541-ben, Buda török elfoglalása után szétesik.

Erdély viszonylag önálló, de török hűbéres állammá szerveződik. Fejedelmei kialakították az Európához kötődő magyar és szász autonómiájával a német kultúra továbbélő területét. A török kiűzése utáni szerves visszaolvadását az államterületbe (1689–1848, 1867) nehezíti is sajátos nemzeti (magyar, szász, román) és vallási (református, evangélikus, katolikus, unitárius, pravoszláv) tolerancián alapuló társadalom-szerveződése.

A megosztottság ellenére bizonyos egység megmaradt, eleven, sokszínű szellemi élet bontakozott ki. Továbbélt a Mátyás király korában elindult humanista és reneszánsz művészet, majd a reformáció nagy szellemi hulláma, áramlata, a hitújítás szólaltatta meg magyar nyelven az európai műveltséget, hatásában, következményeiben az anyanyelvi oktatást, művelődést, az iskoláztatás kiszélesítését szolgálta Erdélyben is.

Az együttesen protestánsnak nevezett új vallás zászlóbontásának ideje 1517. október 31., amikor Martin Luther (1483–1535), a wittenbergi vártemplom papja kitűzte temploma kapujára a hitújítást elindító 95 tételét. A hitújítás hullámai hamar elérték Erdélyt is. *Johannes Honterus* (1498–1549), egy Bécsben, Krakkóban és Bázelen tanult brassói pap 1542–43-ban kidolgozta a szász evangélikus egyház alapelveit. Az akkor legnépesebb szász város példája nyomán a szász nemzet szebeni gyűlése határozatot hozott a Honterus által rendszerbe foglalt lutheri ta-

---

---